

Marktmacht van werkgevers

In TEO 1 hebben wij stilgestaan bij marktmacht als vorm van marktfalen op productmarkten. Het marktgedrag van monopolisten werd vergeleken met het marktgedrag van aanbieders op markten met volkomen concurrentie. In dit artikel maken we de transfer naar marktmacht aan de vraagkant van de arbeidsmarkt en bespreken we medicijnen om dit arbeidsmarktfalen aan te pakken.

In ons vorige artikel beschreven we dat aanbieders die over marktmacht beschikken en zich richten op het maximaliseren van hun eigen surplus, minder bieden dan aanbieders op markten met volkomen concurrentie. Daarmee schaden deze aanbieders de doelmatigheid van de markt als platform voor samenwerking tussen marktpartijen. Hoe kun je dit marktfalen aanpakken?

Vragers met marktmacht: monopsonisten

Het conventionele begrippenapparaat stelt docenten moeilijk in staat om, zodra het marktgedrag van de monopolist is besproken, de transfer te maken naar marktfalen door marktmacht aan de vraagkant van een markt. Betekenisvolle arbeidsmarktcontexten worden daardoor onvoldoende besproken.

De leerling die in de avonduren de vakken vult in de supermarkt zal zich als machteloze aanbieder herkennen in de situatie waarin een machtige vrager, in het extreemste geval een monopsonist (letterlijk: de enige vrager), de arbeidsvoorwaarden dicteert. Hoe opereert een werkgever die op de arbeidsmarkt alle touwtjes in handen heeft?

De didactiek die in TEO 1 uit de doeken is gedaan, geeft docenten handvatten om een transfer te maken naar

het marktgedrag van monopsonisten. Ter herinnering beschrijft het linkerpaneel van figuur 1 het marktgedrag van een monopolist die gericht is op het maximaliseren van het eigen surplus: de som van de marginale productiekosten en het kannibalisatie-effect (hetgeen volgt uit de hellingshoek van de vraaglijn) beschrijft de leveringsdrempel van de monopolist die extra blijft handelen tot de marktprijs is gedaald tot die leveringsdrempel.

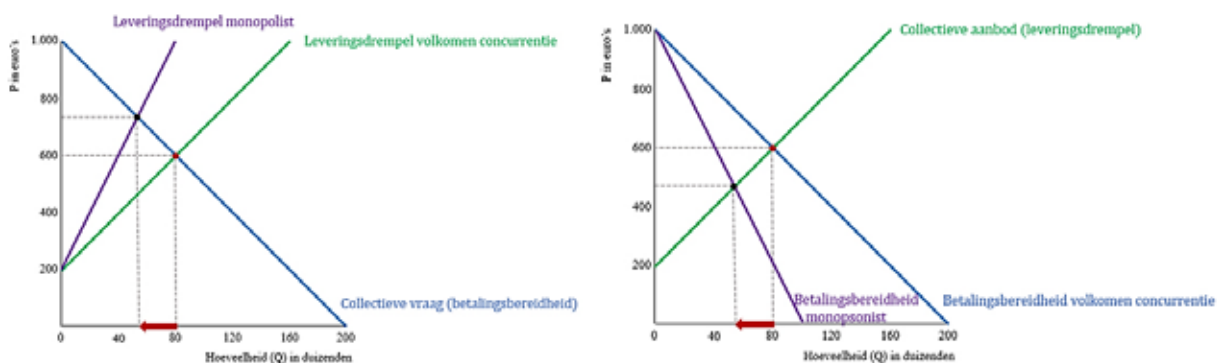
De monopsonist die het eigen surplus maximaliseert, gaat op vergelijkbare wijze te werk. Om meer te kunnen handelen, moet de monopsonist de prijs verhogen om meer aanbod uit te lokken. Extra handel resulteert voor de monopsonist dan niet alleen in een direct, positief effect op de opbrengsten vanwege de extra handel, maar ook in een kannibalisatie-effect omdat de monopsonist door de hogere prijs een deel van de opbrengsten op de bestaande handel moet offeren. De omvang van het kannibalisatie-effect is afhankelijk van de hellingshoek van de aanbodlijn die beschrijft met welk bedrag de prijs moet stijgen om extra aanbod te genereren.

Conform de techniek bij de monopolist verlaagt het kannibalisatie-effect in het rechterpaneel van figuur 1 de betalingsbereidheid van de monopsonist ten opzichte van die bij volkomen concurrentie met de hellingshoek van de aanbodlijn. De monopsonist blijft handelen, en dus de prijs verhogen, tot deze is gestegen tot het niveau van diens betalingsbereidheid.

Het zwarte coördinaat in het rechterpaneel van figuur 1 beschrijft het monopsonie-evenwicht. De vergelijking met het rode coördinaat (volkomen concurrentie), in het rechter paneel van figuur 1, laat zien dat marktmacht ook hier handel (de rode pijl) en daarmee doelmatigheid (gemeten door het totale marktsurplus) kost.

Monopsonisten op de arbeidsmarkt

Figuur 2 laat het effect van marktmacht van werkge-

Figuur 1: de monopolist (linkerpaneel) verlaagt de prijs tot diens leveringsdrempel en de monopsonist (rechterpaneel) verhoogt de prijs tot diens betalingsbereidheid.

het lot van werkende armen, een groep die in Nederland steeds groter wordt.

Voor werknemers en zelfstandigen aan de onderkant van de arbeidsmarkt is het door een gebrek aan marktmacht veelal lastig onderhandelen. Werkgevers die wel marktmacht hebben, en deze ook exploiteren ten gunste van het eigen surplus, schrijven dan karige arbeidsvoorwaarden in kleine en onzekere contracten voor.

‘Werkgevers die wel marktmacht hebben, en deze ook exploiteren ten gunste van het eigen surplus, schrijven dan karige arbeidsvoorwaarden in kleine en onzekere contracten voor.’

vers op een arbeidsmarkt zien. Op een arbeidsmarkt met volkomen concurrentie handelen werknemers en werkgevers 2000 keer (Q_{vc}) tegen een marktloon van € 10 per uur (P_{vc}). Een monopsonist die het eigen werkgeverssurplus wenst te maximaliseren verlaagt hier het aantal transacties tot 1500 (Q_m) door het marktloon te verlagen tot € 8,75 per uur (P_m).

De werkgever offert door minder te handelen een deel van het werkgeverssurplus bij volkomen concurrentie (g), maar roomt door het marktloon te drukken wel een deel van het werknemerssurplus bij volkomen concurrentie af (c + i). Voor de werknemers leidt marktmacht louter tot verliezen: transacties die verdwijnen (h) en transacties die overeind blijven (c + i) leveren minder werknemerssurplus op. Het doelmatigheidsverlies is de Harbergerdriehoek (g + h) in figuur 2.

Waar de klappen vallen: werkende armen

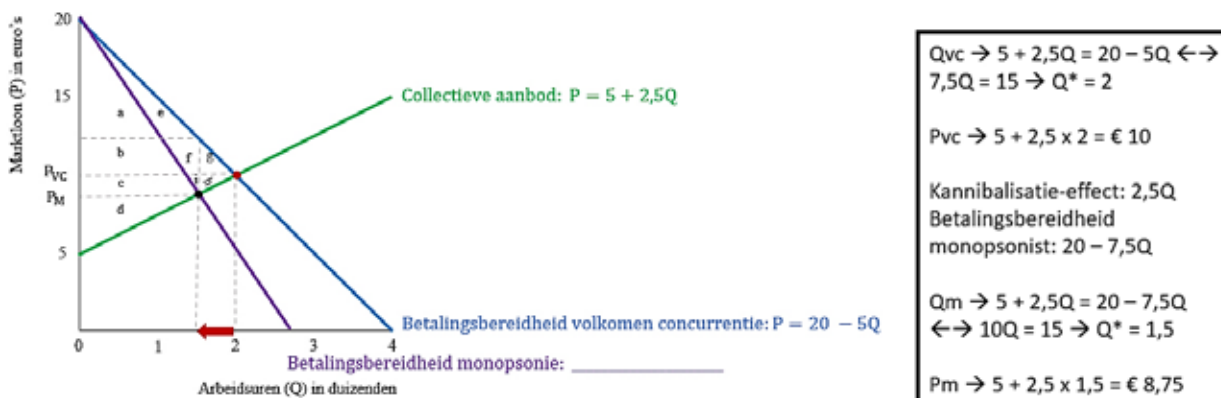
Het behandelen van marktmacht met de door ons bepleitte techniek schept, zoals in het voorgaande beschreven, ruimte voor een betekenisvolle transfer naar marktmacht aan de vraagkant van een markt. Daarnaast opent dit de deur voor het bespreken van

Met een beperkte en onzekere inkomstenbron is de werknemer vervolgens weinig kansrijk bij een hypotheekaanvraag. Omdat het inkomen vaak net te hoog is om een sociale huurwoning te huren, is huren in de vrije sector het enige wat nog rest. Niet zelden valt men dan als machteloze huurder ten prooi aan een huisjesmelker die, als één van de weinige aanbieders in de vrije sector, exorbitante huren kan eisen.

Zie hier het probleem van werkende armen: lage (en onzekere) lonen en hoge huren door een zwakke positie op zowel de arbeidsmarkt als de woningmarkt. Zo bezien trekken ze in de beide panelen van figuur 1 aan het kortste eind. In de levens van werkende armen betekent dit onder meer onzekerheid, stress, een verhoogd risico op (problematische) schulden en een beperkt vermogen om te investeren in financieel en menselijk kapitaal. ¹

Concurrentie disciplineert

Daar waar doelmatigheidsverliezen ontstaan rijst al snel de vraag hoe deze te bestrijden. Het eerste medicijn is concurrentie. Door concurrentie worden marktpartijen met marktmacht inwisselbaar voor andere partijen aan dezelfde kant van de markt. Een aanbieder die een hoge prijs eist verliest dan klandizie en een onderbetalende werkgever ziet zijn goede krachten

Figuur 2: marktmacht van een monopsonist op de arbeidsmarkt en de omvang en de verdeling van het surplus.

vertrekken. Concurrentie disciplineert marktpartijen met marktmacht en verkleint de prijsopslag of -afslag die zij ten opzichte van een markt met volkomen concurrentie kunnen afdwingen bij het maximaliseren van het eigen surplus.

Volkomen concurrentie maximaliseert het totale marktsurplus als maatstaf voor de doelmatigheid van de samenwerking tussen marktpartijen. Tussenvormen – zoals het homogeen oligopolie op de productmarkt – liggen in tussen de extremen van maximale, eenzijdige marktmacht en geen enkele marktmacht.

Op de arbeidsmarkt zien we hetzelfde: een leerling die bij een schamel uurloon de lokale super kan inwisselen voor de concurrent in hetzelfde winkelgebied krijgt misschien niet het marktloon bij volkomen concurrentie in figuur 2, maar toch ook niet het marktloon bij monopsonie in dezelfde figuur.

Relaties

Een tweede medicijn tegen doelmatigheidsverliezen bij marktmacht is (langdurige) relaties tussen transactiepartners, waarbij men elkaar heeft leren kennen en waarderen en volop heeft geïnvesteerd in de relatie. Een in het oog springend voorbeeld in deze komt uit de documentaire *Wal-Mart: The High Cost of Low Price*² die op YouTube te vinden is.

Wal-Mart wordt in deze documentaire geportretteerd als het schoolvoorbeeld van Amerikaans aandeelhouderskapitalisme. De arbeidsvoorwaarden voor de werknemers van Wal-Mart zijn ronduit dramatisch. Lonen zijn laag, contracten onzeker waardoor zorg- en pensioenfaciliteiten amper bestaan, overuren worden niet uitbetaald en legio werknemers krijgen inkomensondersteuning op kosten van de belastingbetaler. Zet daar het midden-en-kleinbedrijf tegenover waar men werknemers vaak decennia in dienst heeft, waarin fatsoenlijke arbeidsvoorwaarden worden gehanteerd en werknemers meer gemotiveerd zijn om zich in te spannen voor het bedrijf.

Wal-Mart kan als monopsonist haar werknemers veelal een *take-it-or-leave-it* bod doen omdat dit bedrijf haar werknemers namelijk direct kan vervangen door anderen. Maar kleinere mkb'ers met trouwe werknemers kunnen hun werknemers niet zomaar vervangen door anderen: beide partijen hebben elkaar leren kennen en vertrouwen, en genereren door de vruchtbare samenwerking een hoog gezamenlijk surplus, waarvan ze allebei profiteren.

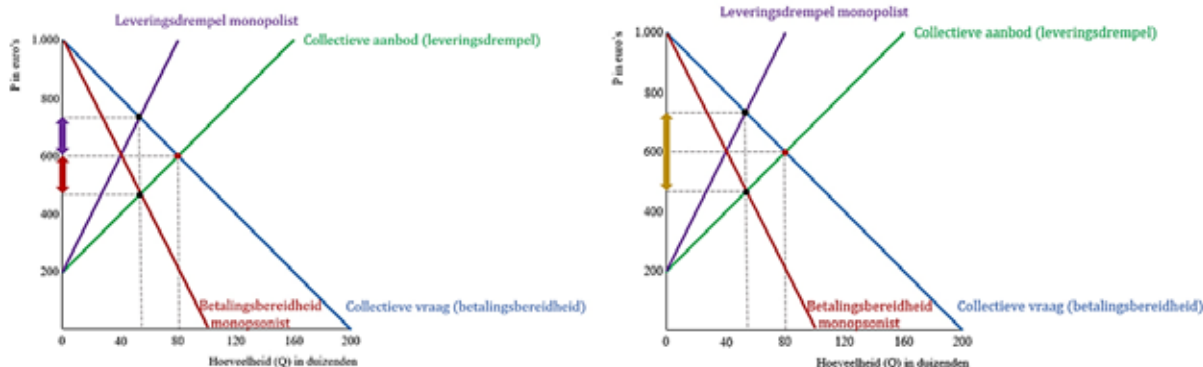

Niet alleen de werkgever maar ook de werknemer heeft daarom marktmacht: ze onderhandelen samen over het loon. De arbeid die de werknemer in het mkb levert, is geen homogeen goed dat de werkgever ook bij elke andere werkende kan krijgen.

Prijsregulering

Als concurrentie en relaties geen soelaas bieden kan de overheid ingrijpen. Met prijsregulering kan de overheid marktpartijen verbieden om te handelen onder een bepaalde minimumprijs of boven een bepaalde maximumprijs. Het linkerpaneel in figuur 3 combineert beide panelen van figuur 1 en beschrijft hoe de overheid met prijsregulering doelmatigheidsverliezen kan bestrijden.

De paarse dubbele pijl in het linkerpaneel van figuur 3 beschrijft de prijzen die bij marktmacht aan de aanbodkant kunnen ontstaan. De bovengrens is de monopolieprijs en de ondergrens de volkomen-concurrentie-prijs. Als de marktprijs door marktmacht hoger is dan de prijs in het volkomen-concurrentie-evenwicht, kan prijsregulering de doelmatigheid vergroten. Dit is het geval als de maximumprijs lager ligt dan de marktprijs, maar hoger is dan de volkomen-concurrentie-prijs.

Figuur 3: prijsregulering ten behoeve van doelmatigheid (links) en maatschappelijke welvaart (rechts).

Voor prijsregulering bij marktmacht aan de vraagkant geldt omgekeerd hetzelfde. De rode dubbele pijl in het linkerpaneel van figuur 3 beschrijft de prijzen die, afhankelijk van het machtsevenwicht op de markt, kunnen ontstaan en toont aan dat minimumprijzen, die tussen de volkomen-concurrentie-prijs en de monopsonieprijs in liggen, de doelmatigheid van de samenwerking tussen marktpartijen kunnen vergroten.

Door prijsregulering expliciet te presenteren als medicijn om doelmatigheidsverliezen te bestrijden ontstaat een rijkere discussie rond thema's als het minimumloon en huurdersbescherming dan in de huidige lessen examenpraktijk veelal het geval is. Een minimumloon, of het verhogen daarvan, leidt bijvoorbeeld niet per definitie tot minder werkgelegenheid en onvrijwillige werkloosheid. Als werkgevers die over marktmacht beschikken deze macht benutten om het eigen surplus te maximaliseren ten koste van hun werknemers schépt prijsregulering marktsurplus en daarmee economische doelmatigheid.

Maatschappelijke welvaart

Tot dusverre hebben we marktmacht en wat daar aan te doen bekeken met de bril van economische doelmatigheid. Impliciet kenden we gelijke gewichten toe aan de belangen van vragers en aanbieders door de ongewogen som van de surplussen te hanteren als maatstaf voor doelmatigheid.

De nieuwe vwo-syllabus bevat ook een andere welvaartsmaatstaf dan doelmatigheid, namelijk maatschappelijke welvaart. Voor maatschappelijke welvaart is niet alleen de omvang, maar ook de verdeling van het marktsurplus van belang. De maatschappelijke welvaart is dan de gewogen som van de surplussen waarbij een maatschappelijke verdelingsvoorkeur de gewichten bepaalt.

'Maatschappelijke welvaart voegt een extra dimensie toe aan de analyse van prijsregulering.'

Maatschappelijke welvaart voegt een extra dimensie toe aan de analyse van prijsregulering. Een minimumloon hoger dan het volkomen-concurrentie-loon kost weliswaar doelmatigheid, maar kan maatschappelijke welvaart scheppen. Een minimumloon boven het volkomen-concurrentie-loon schaadt de belangen van werkgevers, die hun surplus zien krimpen, en van werknemers die hun baan verliezen.

Daartegenover staan de werknemers die ook bij het hogere loon nog werken en daarbij een groter surplus ontvangen. Zij zijn gebaat bij het hogere minimumloon. Als de belangen van de werknemers die nu meer verdienen zwaarder wegen, dan die van de werkgevers en die van de werknemers die hun baan verliezen, schept dit minimumloon maatschappelijke welvaart.

In het rechterpaneel van figuur 3 beschrijft de dubbele bruine pijl op de verticale as de verschillende optimale minimum- of maximumprijzen die een overheid omwille van maatschappelijke welvaart kan hanteren. Als de belangen van vragers en aanbieders gelijk worden gewogen maximaliseert de overheid de maatschappelijke welvaart door de doelmatigheid van de marktkomst te maximaliseren. In het extreme geval waarin de maatschappij enkel om de belangen van vragers geeft is de monopsonieprijs in figuur 3 de optimale maximumprijs. Geeft ze alleen om aanbieders, dan is de monopolieprijs de optimale minimumprijs.

Tot slot

Economieonderwijs rond deze thema's wordt, getuige ook dit artikel, al snel technisch. Evenwichten berekenen, surplussen inkleuren en goochelen met verdelingsgewichten. Het gevaar bestaat dan dat we onszelf verliezen in die techniek en vergeten waar het in de kern om draait: discussiëren over hoe samenwerking op de markt, al dan niet ondersteund door de overheid, welvaart kan scheppen.

Wat vinden we als maatschappij belangrijk? En hoe bereiken we dat tegen zo laag mogelijke kosten? De eerdergenoemde maatschappelijke verdelingsvoorkeur is uiteindelijk het product van alle individuele verdelingsvoorkeuren van burgers. In een democratie bepalen burgers met het stempotlood gezamenlijk die maatschappelijke verdelingsvoorkeur. Onze leerlingen moeten, als burgers en kiezers in wording, daarom leren om zich tot dit soort thema's te verhouden en het is onze overtuiging dat de inhoud van dit artikel daar een zinvolle bijdrage aan kan leveren.

- 1) <https://www.ser.nl/-/media/ser/downloads/adviezen/2021/verkenning-werken-zonder-armoede-factsheet.pdf>
- 2) *Wal-Mart The High Costs of Low Price*
<https://youtu.be/RXmnBbUjPs>